

Revizorii școlari și problema protejării patrimoniului arheologic la cumpăna secolelor XIX-XX*

Vasilica Mîrza**

Cuvinte cheie: *arheologie, artefacte, legislație, patrimoniu cultural mobil, revizori școlari*

Introducere

După obținerea independenței de stat și crearea României moderne, după proclamarea Regatului în 1881, activitățile științifice încep să evolueze după modelul implementat de națiunile europene. În acest caz sunt edificatoare părerile autoarei Anne Marie Thiesse, care scria că: „O națiune începe să se contureze dacă are câteva elemente: un roman național, un roman istoric, scene naționale prezente în piesele de teatru, folclor, pictură, monumente istorice”¹. Așadar, ceea ce încercau să extragă prin săpăturile arheologice, mai ales specialiștii domeniului, reprezenta un fragment de istorie, care a pus bazele istoriei națiunii române. Necesitatea de a stabili patrimoniul care trebuie conservat antrenează, prin urmare, o întreagă procedură de relevare și descriere a acelor monumente, a căror conservare este considerată obligatorie.

Acele realități europene fuseseră adoptate și aplicate în România începând cu finalul secolului al XIX-lea și îmbunătățite considerabil la începutul secolului al XX-lea. Pe lângă regulamentele și legile adoptate pentru protejarea patrimoniului arheologic, inițiativa lui Alexandru

* The research for this article was sponsored by the Romanian Young Academy, which is funded by Stiftung Mercator and the Alexander von Humboldt Foundation for the period 2020-2022.

** Muzeograf, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Traducere de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2010, p. 93.

Odobescu de a întocmi un repertoriu național al vestigiilor pe baza unui chestionar adresat învățătorilor și profesorilor din întreaga țară a fost o măsură inspirată din mediul francez unde, la mijlocul secolului al XIX-lea, el a urmat cursurile de la College de France². Prin *Chestionarul arheologic* distribuit prin școli în toate regiunile țării a obținut informații inedite arheologice, întocmind astfel primele repertorii arheologice, prin publicarea a două volume, cu antichitățile din județul Dorohoi și Romanți. În continuarea acestor preocupări, în anul 1896, Grigore G. Tocilescu cerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice să intervină pe lângă Prefecturile și Revizoratele județene spre a i se da, prin autoritățile comunale și prin învățători, informațiile și concursul de care avea nevoie pentru îndeplinirea lucrărilor de cercetare a drumurilor și valurilor romane din județele Teleorman, Olt, Argeș, Vlașca și Muscel. Așadar acestea pot fi punctele de plecare în prezenta cercetare: existența unui rol important atribuit cadrelor didactice în eforturile de protejare și salvare a patrimoniului arheologic.

Statul nou creat la 1878 cuprindea în regiunile istorice Moldova și Țara Românească, iar din acel moment și Dobrogea, un număr de 32 de județe la care au mai fost adăugate încă două, în Cadrilater, după Războaietele Balcanice (Silistra – Durostor și Caliacra).

Organizarea școlilor după 1864 și numirea revizorilor școlari

În anul 1864, în vremea ministrului Nicolae Crețulescu, a fost adoptată cunoscuta *Lege a instrucțiunii publice*³. În secțiunea a III-a a *Legii, Despre administrarea specială a instrucțiunii primare*, la art. 77, se stabilește pentru fiecare județ sau două să fie numit câte un revizor și, după trebuință, mai mulți subrevizori. Fiecare revizor va avea dreptul de control asupra subrevizorului din circumscripțiunea sa. Revizorii și subrevizorii

² Chestionarele și anchetele arheologice iau naștere în 1811 în Italia de Nord, pe atunci anexată Franței. Baza anchetelor a constituit-o chestionarul Academiei celtice (*Eadem*, p. 118).

³ „Legea asupra instrucțiunii s-a sancționat prin Decret domnesc nr. 1150 din 25 noiembrie 1864 și s-a promulgat la 5 decembrie 1864. Ea a fost modificată prin legile din 8 iulie 1865 și 15 februarie 1867, care urmează în acest volum. Ea pune bazele învățământului de toate gradele și a fost în vigoare peste 30 de ani, când s-au făcut reorganizări parțiale pentru fiecare ramură de învățământ, prin Legile din 4 septembrie 1892, 1 iunie 1893, 9 aprilie 1893, septembrie 1893, 24 martie 1898 etc.” (Constantin Hamangiu, *Codul General al României (Coduri, Legi și Regulamente) 1859-1939*, vol. IV, Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906, ediția a III-a, Imprimeria Centrală, București, 1941, p. 48).

vor avea misiunea de a inspecta școlile din circumscripțiunea lor. Revizorul va trimite un raport Ministerului după fiecare inspecție, la fel și subrevizorii către revizori. Revizorii și subrevizorii se vor numi sau se vor confirma de Domn, la recomandarea ministrului⁴.

Această *Lege* din 1864 a fost continuu îmbunătățită, printre care și cu un *Regulament relativ la inspecțiunea școalelor*, pe care Ministrul o făcea prin inspectorii școlari, prin revizori, subrevizori, precum și prin Epitropia Școalelor, în înțelegere cu autoritățile care depindeau de ea⁵. Studiile ce se cereau revizorilor nu depășeau patru clase de gimnaziu, iar subrevizorilor nu li se cerea mai mult de primele clase primare, iar aceștia nu puteau deține alte funcții sau profesii⁶. Abia în 1880 s-au înființat și cele două școli normale superioare la Iași și București, prin proiectul propus de Vasile Conta. Pentru a susține pregătirea învățătorilor și profesorilor a fost inițiată în 1883 de ministrul Petre Sebeșanu Aurelian, *Legea pentru fixarea și graduarea remunerarielor membrilor corpului didactic*, prin care se punea problema „dirijării sprijinului pedagogic al revizorilor școlari”, astfel încât activitățile pe care aceștia le organizau cu cadrele didactice să fie un prilej de perfecționare⁷.

Legile inițiate de Spiru Haret, la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, au fost cea din 24 martie 1898, modificată de cea din 25 august 1901, *Legea asupra învățământului secundar și superior*⁸. Ele au contribuit la nivelul de pregătire a cadrelor didactice, la consfințirea misiunii de „apostoli ai neamului”, de „luminatori culturali”, în special a învățătorilor din mediul rural. Spiru Haret vedea rolul învățătorilor, exercitat în școală și în activitățile extrașcolare: „întocmai ca rădăcinile unui arbore puternic”, care „își întinde ramificațiile peste tot, pătrunzând în toate păturile națiunii și confundându-se cu dânsese”.

Pe lângă conferințele județene, cercurile culturale, congresele naționale organizate la începutul secolului XX, în timpul mandatului

⁴ *Ibidem*, p. 75. Articolele 78, 80 și 83.

⁵ Petru Rășcanu, *Istoricul învățământului secundar*, Tipografia Națională, Iași, 1906, p. CXII.

⁶ Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 75. Modul în care erau numiți și cum își defășurau activitatea aflăm și din cuprinsul *Legii pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Culelor și Instrucțiunii Publice din 4 septembrie 1892 (ibidem, p. 495, 501-502)*.

⁷ Elvira Rotundu, *Reforma sistemului de formare continuă a cadrelor didactice. Politici. Strategii. Experiențe*, Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2009, p. 184 (teză de doctorat).

⁸ Această lege s-a aplicat până la modificarea ei din 15 mai 1928 (Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 786).

ministrului Spiru Haret s-a înființat și Biblioteca Pedagogică și au apărut reviste de specialitate cu rolul de a răspândi ideile pedagogice ale timpului și explicarea reformei haretiene⁹. Alte măsuri au fost luate în 1905 de ministrul Mihail Vlădescu, care a dispus alcătuirea unui chestionar adresat învățătorilor pentru a se cunoaște „întreaga ființă a școlii, ce este și ce ar trebui să fie”, sau „care ar fi mijloacele potrivite pentru a-i face pe învățători să nu piardă prea mult din cunoștințele ce le au la absolvirea școlii?”¹⁰. Se dorea, în acest fel, și educarea conștiinței patrimoniale pentru ca descoperirile arheologice și existența monumentelor să nu mai aibă de suferit din cauza lipsei de atitudine în fața distrugerii lor, instituindu-se măsura de protecție a monumentelor și păstrarea obiectelor descoperite în muzeele școlare.

O situație pe care am putut-o urmări mai îndeaproape este cea a organizării Revizoratului din Moldova. La Iași, după adoptarea *Legii instrucțiunii publice* din 1864, aflăm că exista un revizor pentru toată Moldova. Acesta era plătit cu 13,000 lei lunar și diurnă de 135 lei și 41 bani¹¹. Din cauza lipsei fondurilor și a imposibilității de a fi înființate mai multe posturi, un singur revizor trebuia să aibă în vedere toate școlile din Moldova¹². La finalul secolului al XIX-lea, revizor școlar la Iași a fost Constantin Chirița, mai bine de un deceniu¹³. Acesta a fost precedat de D. Agură, Mihai Eminescu și A. Darzeu¹⁴. În 1876, odată cu venirea la conducerea țării a partidului liberal condus de Gheorghe Chițu s-a făcut numirea liberalului Constantin Chirița. În anul 1879 el primea pe statele de plată lunare suma de 250 lei și diurnă 150 lei¹⁵. Revizorului îi erau

⁹ Elvira Rotundu, *op. cit.*, p. 185.

¹⁰ *Eadem*, p. 188.

¹¹ AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 13/1870, f. 28. Statul de funcțiuni și suma alocată fiecărei funcții se află trecute și în *Legea pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 4 septembrie 1892*, de unde aflăm că un revizor putea fi remunerat cu o sumă cuprinsă între 300-200 lei, un subrevizor cu 150-200 lei, pe când un Inspector general cu 800- 400 lei, iar cei din învățământul superior cu 1000-200 lei (Constantin Hamangiu, *op. cit.*, p. 503).

¹² AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 129.1879, f. 1.

¹³ Corneliu Pop Păcuraru, apare ca revizor școlar în 1893, scrie în prefața *Dicționarului Geografic al Județului Fălciu*, dar au existat cateva luni în care a fost înlocuit de acesta. La fel s-a întâmplat și la începutul anului 1881, când a fost înlocuit de A. G. Enescu (Constantin Chirița, *Dicționar Geografic al Județului Fălciu*, Iași Tipografia Petru C. Popovici, 1893).

¹⁴ https://www.dacoromania-alba.ro/nr85/eminescu_revizor.htm accesat la data de 05.03.2022.

¹⁵ AN- Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 129/1879, f. 44.

trasate sarcinile și trimitea rapoarte și către Prefectul județean¹⁶. Tot revizorul școlar întocmea statele de plată pentru cadrele didactice. Așa aflăm că un învățător de gradul I primea 90 lei lunar și unul de gradul II, 60 lei lunar¹⁷.

Inspecțiile anuale, realizate de revizorii școlari la școlile din județele de responsabilitate, urmăreau starea materială și igienică a școlii, a personalului și a elevilor, cancelaria școlii, învățământul, starea localului, a mobilierului, a arhivei și frecvența fizică etc.¹⁸. Până în anul 1894 documentele surprind prezența lui Constantin Chirița¹⁹ la Revizoratul ieșean. De numele lui se leagă și publicarea dicționarelor geografice ale județelor Iași, Vaslui și Fălciu²⁰. Începând cu anul 1898 documentele Revizoratului școlar au fost semnate de E. C. Ropală²¹. Pe lângă revizorul școlar mai aveau funcții și un subrevizor, un copist și un tachigraf.

Revizorii și protejarea patrimoniului arheologic

Implicarea învățătorilor, profesorilor și revizorilor școlari în activitatea de protejare a patrimoniului arheologic a devenit necesară în urma organizării primelor muzee și colecții din România și stabilirea unor măsuri legale prin care descoperirile arheologice să fie ferite de la distrugere. Totodată, impunerea unor măsuri stricte de control asupra

¹⁶ Revizorul școlar raportează Prefectului: „În ziua de 16 a.c. Dlu Vasile A. Ureche în calitate de membru a Academiei Române acompaniat de Dlu revizor școlar, în interesul descoperirilor istorice a cercetat Mănăstirea Schitu Hadâmbu. Subsemnatul a pus la dispozițiunea dlu Ureche toate mijloacele pentru a-și face cercetările sale. Despre care am onoare a vă face cunoscut.” (AN-Iași, Prefectura Iași, dosar 116/1886, f. 1).

¹⁷ *Ibidem*, f. 61.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 381/1894, f. 3 și urm.

¹⁹ Constantin Chirița „revizor școlar, licențiat în drept, Cavaler al ordinelor Steaua României și Coroana României, Bene-Merente pentru clasa a II-a, pentru lucrări geografice. Autorul Dicționarelor Județelor Iașii, Vaslui, Fălciu și prelucrarea Dorhoiului. Membru activ al Societății Geografice Române” (Constantin Chirița, *op.cit.*, 1893. Idem, *Dicționar geografic al Județului Iași*, București, Stabilimentul SOCECU&TECLU, 1888).

²⁰ Publicarea dicționarelor geografice județene la inițiativa Academiei Române, înainte de 1900, permite și depistarea altor nume de revizori școlari din România. Ca de exemplu, N. Th. Vâlcu la Brăila, Petru Condrea la Tutova, G. Nicolescu revizor la Tutova și Tecuci, Serafim Ionescu la Suceava, Costache Moglan la Buzău, Iosif Nenițescu la Covurlui, N. D. Spineanu la Mehedinți sau Mihai Eminescu la Iași și Vaslui, între 1875-1876 (la propunerea lui Titu Maiorescu) și I.L. Caragiale numit, pe rând, revizor școlar la Neamț, Suceava, Argeș, Vâlcea, începând cu 1880 (la propunerea lui V. A. Urechia).

²¹ AN-Iași, Revizoratul școlar Iași, dosar 409/1898.

săpăturilor ocazionale era necesară, ca urmare a amplificării căutărilor de comori, mai ales la finalul secolului al XIX-lea.

Stabilirea cadrului legal privitor la metodele prin care s-au supravegheat descoperirile arheologice a pornit din necesitatea de a opri prejudiciile aduse patrimoniului cultural, deoarece acest domeniu al descoperirii și conservării dovezilor trecutului nu cunoștea nici o reglementare scrisă de dată recentă, ceea ce a dus la distrugeri, furturi de artefacte sau deteriorări ale siturilor arheologice și monumentelor existente. Multe descoperiri arheologice erau întâmplătoare, artefactele fiind găsite prin curți, grădini, cimitire, în urma unor lucrări agricole sau a construcțiilor de imobile, ori lucrări publice de infrastructură (căi ferate, drumuri, poduri), de cele mai multe ori de către persoane fără pregătire în domeniu, care urmăreau obținerea beneficiilor materiale, prin vinderea descoperirilor comercianților de antichități.

Aceste inițiative legislative au fost dezvoltate și precizate sub raport juridic, la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin *Regulamentul explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice* din 1874, *Legea descoperirii monumentelor și obiectelor antice* din 1892, și *Regulamentul aferent* din 1893, precum și cea din 1913, *Legea conservării și restaurării monumentelor istorice*.

Pentru ca prevederile legii să fie cunoscute autorităților locale, care supravegheau aceste descoperiri, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a trimis către Prefectura județului Iași, spre exemplu, un număr de 35 de exemplare din *Legea* din 1892 și *Regulamentul* din 1893, și un număr de 52 de formulare prin care să fie făcută o evidență a monumentelor arheologice și istorice²².

Documentele păstrate în arhivă privitoare la parcursul pe care îl avea un obiect de la descoperirea sa până când ajungea exponat de muzeu ne arată instituțiile desemnate să supravegheze lucrările. Oriunde erau făcute descoperiri întâmplătoare trebuia înștiințat revizorul școlar al localității, prefectul, sub-prefectul sau Primăria, prin angajații ei, care puteau supraveghea astfel de lucrări, după care era formulat un raport către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Fiindcă uneori aceste rapoarte erau trimise Ministerului de Interne, sau Ministerului Agriculturii Comerțului și Domeniilor, reprezentanții lor aveau datoria să înștiințeze Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care hotăra mai departe situația

²² Formularele, legea și regulamentul au fost distribuite către subprefecții și primarii din județ, răspunsurile acestora fiind formulate până la finalul lunii aprilie (AN-Iași, Prefectura Iași, dosar 39/1893, f. 1, 2v.). Anexa 1.

obiectelor. De obicei, un raport de acest fel era soluționat prin dispunerea din partea ministrului ca obiectele să fie predate conservatorului Muzeului Național de Antichități²³.

Preocuparea unor învățători de a scrie despre istoria și geografia locurilor unde trăiau a devenit o sursă de identificare a cetăților antice sau a urmelor romane lăsate de anumite Legiuni, de-a lungul șederii lor pe teritoriul de sud al țării. Pentru Grigore G. Tocilescu era un bun prilej de a cerceta acele zone, iar dorința cadrelor didactice de a face cunoscute acele descoperiri și de a demonstra importanța avută a acelor locuri în timpul ocupației romane, devenise un scop în sine.

Revizorii școlari aveau sarcina de a inspecta școlile din județele țării, în vederea depistării unor obiecte antice, care s-ar putea afla păstrate în școli, aduse de către elevi sau cetățenii locurilor, în urma unor descoperiri întâmplătoare²⁴. De exemplu, la 29 iunie 1888, Revizoratul Școlilor din Dobrogea, prin Ion Bănescu, revizor școlar, înștiințează Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice că a găsit, cu ocazia inspecției făcută la școlile din județul Tulcea și județul Constanța, următoarele obiecte antice: „În comuna Greci, din plasa Măcin, un altar cu inscripție latină închinat zeității Saturn de vechiul Municipiu Troesmis (actuala Iglîța). În comuna Sarai, din plasa Hârșova, un fragment epigrafic în limba greacă. În orașul Hârșova, o frumoasă moacă (persoană tragică) de bronz, bine conservată, reprezentând pe Ceres. Toate aceste obiecte sunt în posesiunea mea și le pun la dispoziția Muzeului de Antichități din București”²⁵.

Una dintre diferențele dintre cele două *Regulamente*, cel din 1874 și cel din 1893 a fost stabilită prin articolul referitor la protecția temporară pe lângă instituțiile locale (Școală, Primărie, Prefectură) a descoperirilor întâmplătoare. Se putea întâmpla ca autoritățile să interpreteze legea după bunul plac. În acest caz, în contra tendinței lui Grigore G. Tocilescu de a centraliza toate descoperirile la Muzeul Național de Antichități, Prefectura

²³ De la înființarea Muzeului Național de Antichități, în 1864, și până la înființarea muzeelor locale sau de sit, patrimoniul arheologic și cultural trebuia să fie păstrat, conform regulamentelor, la cea mai semnificativă instituție muzeală din țară, unde urma să fie depozitată și cercetată de persoanele specializate în studierea antichităților sau a obiectelor de artă, etnografie sau științe naturale. Muzeul Național de Antichități a fost vreme de câteva decenii instituția care a organizat, avizat sau cercetat și pus în valoare moștenirea culturală a națiunii.

²⁴ Un subprefect din plasa Cârlișura județul Iași arată că și revizorul școlar, conform art. 24 din Regulamentul din 1893, trebuia să verifice monumentele existente în acea zonă (AN-Prefectura Iași, dosar 39/1893, f. 23).

²⁵ Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 11/1888, f. 35 (în continuare se va cita: ANR- M.C.I.P., dosar...).

județului Mehedinți a ales să trimită obiectele găsite în județ, la liceul din localitate, motivând că era „cea mai superioară școală din județ”²⁶. Într-adevăr, în localitatea Turnu Severin era deja un muzeu și de aceea ei doreau păstrarea obiectelor găsite în județ. Directorul liceului, Teodor Costescu, credea de cuviință să trimită și el un raport justificativ la Minister, în care să-și exprime punctul de vedere asupra situației²⁷. Raport la care Ministerul i-a răspuns, aducând chestiunea în baza legii, subliniind relația de subordonare pe care o avea față de Minister, încât să nu mai fie nevoie de alte lămuriri²⁸. Și Muzeul din Gorj era vizat de conducerea Muzeului Național de Antichități în încercarea de a centraliza întregul

²⁶ *Ibidem*, dosar 168/1898, f. 145; Gr. G. Tocilescu reclama nerespectarea *Legii* de către directorul Liceului din T. Severin și cerea intervenția Ministerului la Prefectura județului Mehedinți pentru ca obiectele să revină „Colecțiunii din Muzeul Statului” (*ibidem*, f. 140).

²⁷ Prin raport, directorul Liceului critica modul în care se desfășura activitatea de protejare a descoperirilor în localitate, scoțând în evidență rolul important pe care îl avea el în punerea în aplicare a Legii (*ibidem*, f. 146).

²⁸ Răspunsul trimis de la Minister către Directorul Liceului Traian din Turnu Severin: „[...] Iar pentru deplina lămurire a afacerii, adaugă cele următoare. Încunoscințarea cum că s-au găsit obiecte antice în plasa Motru de Sus s-a făcut Ministrului, nu de un membru al corpului didactic, ci de către direcția museului de antichități din capitală, care avea datoria să o facă; căci este o lege care prescrie ca, în cas de a se găsi obiecte antice, directorul museului să fie îndată avizat, pentru a veni să vadă dacă obiectele găsite se cuvine să meargă la museul din capitală sau nu. Directorul museului este dator să privegheze stricta aplicare a acestei legi, și el și-a făcut datoria, când a aflat despre descoperirea de la Broșteni, să avizeze pe Minister și să ceară restituirea obiectelor. Dl. Director al Museului a zis că obiectele fusese înstrăinate către Dl. Costescu și cuvântul era adevărat; căci cu toate că Dvoastră nu le luați pentru folosul Dv personal, lucru care este afară din discuție și care nici în mintea directorului Museului nu a fost este cert că acele obiecte erau înstrăinate, deoarece nu merseseră acolo unde trebuia să meargă, după lege. Pentru această abatere de la lege, directorul museului făcea vină subprefectului cu drept cuvânt, căci, după lege, subprefectul era dator să înștiințeze pe Minister sau pe direcția Museului, iar nu să dispună de obiecte după voia sa, în forma oricui ar fi fost, și cu orice intențiune ar fi fost. Subprefectul fiind în cauză, Ministerul trebuia să se adreseze nu directorului liceului, ci Prefectului, care este capul județului, și în special șeful subprefectului, care făcuse greșeala; căci nu directorul liceului, Prefectului aparține ca să deștepte pe subprefect asupra modului cum trebuie să aplice legea, în cazul când altă dată ar mai fi dat peste obiecte antice. Astfel trebuie privită chestiunea, iar nu în felul cum ați văzut-o Dvoastră. Cât pentru trebuința ce este autoritatea centrală, să fie totdeauna încunoscințată cea dintâi despre orice descoperiri de acest fel, ea nici nu se pune în discuție: în prima linie, pentru că așa cere legea, iar motorul legii este că, fără această precauțiune, cele mai multe descoperiri se pot risipi sau denatura după cum chiar în Severin, în grădina publică, sunt nisce dovezi pipăite care vor rămâne necunoscute și nestudiate” (*ibidem*, f. 147-148).

patrimoniu în capitală.²⁹ Existența acestor muzee locale a fost posibilă datorită implicării învățătorilor și profesorilor pasionați de istorie și educați în spiritul protejării trecutului material. Acesta nu este singurul exemplu întâlnit în timpul mandatului său. În documentele de arhivă mai sunt multe alte exemple, care demonstrează intenția lui Gr. G. Tocilescu de a menține colecția epigrafică exclusiv în capitala țării. Până la organizarea secției epigrafice la Muzeul Național de Antichități de către Grigore G. Tocilescu, „piesele cu inscripții” au fost depuse în vestibulul muzeului.³⁰ De organizarea acestei secții Gr. G. Tocilescu s-a ocupat câteva decenii, timp în care a ordonat și cercetat inscripțiile unor piese, clasificându-le în monumente de cult sau funerare, vase, reliefuri antice, opaițe, sarcofage, statui și fragmente de statui. Toate acestea au constituit materialul de studiu pentru lucrarea *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*.³¹ Grigore G. Tocilescu înștiințat de revizorul școlar din Râmnicu-Sărat că la Mănăstirea Măxineni s-a găsit o piatră cu inscripție în limba română, din anul 1630, în mijlocul căreia e săpată și marea țarei, cere să se aducă la muzeu: „pentru ca această piatră, ce presintă o însemnătate istorică, să nu se înstrăineze cumva, subsemnatul e de părere, ca ea să fie adusă și așezată în colecția epigrafică a muzeului”³². În timpul acesta românii săpau nestingheriți la Celei pentru adunarea obiectelor vechi, monede romane de aur, argint și aramă, fosile, pentru a le dăruia Muzeului. Înțelegem datoria pe care o aveau în fața istoriei diferiți profesori din țară, dar, credem că, acest lucru l-a determinat, mai târziu, pe Grigore G. Tocilescu să oprească orice fel de cercetări ocazionale în Oltenia și Dobrogea.³³ Atenția mare acordată inscripțiilor făcea să fie amânate luările de măsuri pentru celelalte categorii de descoperiri.

Conservare, restaurare și valorificare publică

Tot de activitatea Muzeului Național de Antichități a fost legată și înființarea muzeelor locale, de sit sau teritoriale – așa cum au fost ele

²⁹ *Ibidem*, dosar 271/1898, f. 9, f. 24 r. v., f. 33, f. 34.

³⁰ *Ibidem*, dosar 139/1874, f. 14, 56.

³¹ Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, Partea I (Colecțiunea epigrafică); II (Colecțiunea sculpturală a Muzeului până în anul 1881), București, Noua Tipografie Profesională Dim. C. Ionescu, 1908.

³² ANR- M.C.I.P., dosar 602/1895, f. 30; *ibidem*, dosar 766/1895, f. 24.

³³ *Ibidem*, f. 25, 54.

denumite în epocă – în perioada când Vasile Pârvan a fost director al Muzeului Național de Antichități. La cetățile cercetate de el între 1912-1914, Ulmetum și Histria, a construit muzee de sit, zidurile clădirii fuseseră ridicate în toamna anului 1916 până la nivelul ferestrelor. Vasile Pârvan a susținut și înființarea secției Muzeului la Constanța, în octombrie 1912, având drept custozi onorifici pe profesorul Nicolae Orghidan și, din septembrie 1912, pe Ilie Ghibănescu. Secția a fost adăpostită provizoriu în spațiile gimnaziului Mircea cel Bătrân, apoi ale Școlii normale. Vasile Pârvan a obținut prin repetate insistențe un loc pentru o viitoare clădire de muzeu și, în așteptarea acesteia, instalarea ei într-o construcție existentă din grădina publică. Îndrumată permanent de Vasile Pârvan, Secția Constanța a desfășurat până în 1916 o deosebită activitate de recuperare a descoperirilor, de salvare și protecție a monumentelor din vechiul oraș Tomis și din împrejurimi. În 1915, Vasile Pârvan reușea și întemeierea Secției Mangalia a Muzeului Național de Antichități, având custode onorific pe preotul Ioan Roșculeț și un gardian plătit de Muzeul Național de Antichități, monumentele epigrafice și sculpturale sau arhitectonice, fiind adăpostite la primărie.³⁴

Vasile Pârvan a acordat un important sprijin – material sau moral – la înființarea sau dezvoltarea altor muzee locale: cel de la Turnu Severin condus de profesorul Alexandru Bărcăcilă³⁵, pentru care încercase să obțină fonduri și căruia intenționa să-i cedeze în 1922 o parte din colecția Constantin I. Istrati³⁶; cel de la Hîrșova, întemeiat pe lângă școala primară de profesorul Vasile Cotovu, în care au fost salvate importante monumente epigrafice; cel de la Silistra, ale cărui colecții erau studiate în 1915 de Ioan

³⁴ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 134.

³⁵ Alexandru Bărcăcilă, arheolog român, născut în 1876. A făcut studii de filologie clasică la București, debutând în *Revista de pedagogie și filozofie*. La data mențiunii era profesor la Liceul Traian din Turnu-Severin. În 1912 a înființat *Muzeul Regiunii Porților de Fier*. Lucrările publicate, de preistorie și arheologie, se referă la același spațiu. „Am izbutit să pun la adăpost, în vestibulul liceului din Turnu-Severin, inscripțiunile și monumentele sculpturale expuse până acum deteriorării voite și nevoite la Turnu lui Sever, în grădina publică și în alte părți ale orașului”. Colecțiile Muzeului local din Turnu-Severin au fost îmbogățite prin achiziții și donații de obiecte arheologice descoperite în județ (*Raportul d-lui Al. Bărcăcilă (T. Severin)*, în „Analele Academiei Române. Dezbateri” pe 1915, București, 1916, p. 170-173).

³⁶ Inventar privind documentele Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” Turnu Severin aflate și păstrate în administrarea Arhivelor Naționale (1923-1955), Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale (http://arhivelenationale.ro/site/download/arhive_judetene/mehedinti/Muzeul-Dr.-Constantin-I.-Istrati-Turnu-Severin-1923-1955.pdf, link accesat la data de 23.08.2022).

Andrieșescu, condus de profesorii I. Arginteanu și apoi, P. Papahagi; muzeul Regional de Antichități și Etnografie din Craiova, înființat la sfârșitul lunii iunie 1915 prin străduințele lui Ștefan Ciuceanu, a cărui activitate de cercetări în domeniul preistoriei a fost îndrumată de Ioan Andrieșescu, secondat de studentul C. S. Nicolaescu-Plopșor; secția Cetatea Albă a Muzeului Național de Antichități, organizată în toamna lui 1919 de către Paul Nicorescu în spațiile liceului de băieți din localitate, sau Muzeul de Etnografie și Arheologie din Târgu Mureș, avându-l conservator pe Aurel Filimon. Vasile Pârvan a vegheat ca aceste instituții să asigure o inventariere riguroasă a patrimoniilor lor, conform legii el era răspunzător, în calitate de director, de întreaga avere arheologică națională.

În anul 1913, când a fost adoptată o nouă *Lege a conservării și restaurării monumentelor istorice* a fost înființată o nouă structură de control a situației patrimoniului mobil și imobil, Comisia Monumentelor Istorice. Continuatoare a Comisiei Monumentelor Publice, înființată prin *Legea conservării și restaurării monumentelor istorice* din 1892, aceasta căpăta și atribuții specifice arheologiei și muzeologiei. Tot prin *Legea* din 1913 a fost refăcută și componența Comisiei, de la cinci la nouă membri și alți membri onorifici corespondenți, ca reprezentanți în județe.³⁷ Măsura aceasta a fost luată pentru a avea un control și o mai bună evidență a situației patrimoniului în fiecare județ al țării, membrii corespondenți trimițând și ei rapoarte despre activitățile anuale: ce monumente au identificat, starea lor, fotografii cu elemente de arhitectură, pictură, recomandări privind conservarea, depistarea urmelor arheologice din județ, posibile descoperiri realizate fără autorizație sau recuperări de bunuri arheologice de la săpători clandestini, identificarea rețelelor de traficanți de antichități, metode de cercetare folosite de nespecialiști, precum și opinii ale cetățenilor locurilor cercetate, care se desprindeau în urma călătoriilor lor. Publicarea acestor rezultate era făcută anual în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”. Tot din paginile acestui periodic aflăm despre insubordonarea unora dintre membrii comisiei față de directorul Muzeului Național de Antichități, în acest caz, față de Vasile Pârvan. De exemplu, în 1911 raporta Ministerului abaterile lui Constantin Moisil de la îndatoririle sale de delegat permanent pentru Dobrogea al Comisiei Monumentelor Istorice: „În dorința de a exercita o supraveghere serioasă asupra monumentelor antice din Dobrogea, onor. Comisiunea Monumentelor Istorice a însărcinat – sunt acum aproape doi ani – pe d. C.

³⁷ Ioan Opreș, *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiție, destin, valoare*, București, Editura Meridiane, 1986, p. 100-109.

Moisil, pe atunci profesor la Liceul din Tulcea, cu această supraveghere, punându-i în vedere ca să corespundă în această privință cu Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. D. Moisil însă și-a început și continuat activitatea fără a se pune în legătură nici cu predecesorul nostru, d. prof. G. Murnu, nici cu subsemnatul. Și, deși în ultimul timp d-sa nu a dat ascultare, continuându-și activitatea ca și mai înainte, în mod tacit, pentru a publica apoi rezultatele în revistele noastre științifice, în special în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*³⁸.

Vasile Pârvan a fost mentorul multor arheologi ai școlii românești de arheologie, care în timpul studiilor și, mai târziu, în timpul carierei îl ajutau în organizarea activităților profesionale. De exemplu, când lipsea din capitală, de administrarea treburilor Muzeului Național de Antichități se ocupa D. M. Teodorescu³⁹, asistentul lui, care avea și răspunderea de a aviza cererile pentru săpături, explorări sau descoperiri de comori. El încerca și educarea petenților, prin reprezentanții lor în teritoriu, adică învățătorii, care trebuiau să cunoască legea și să aducă la cunoștința cetățenilor prevederile ei, precum și sancțiunile pe care le puteau primi, dacă se aflau în afara legii sau sfidau autoritățile. D. M. Teodorescu semnează un răspuns adresat învățătorului din comuna Murighiol, Tulcea, în calitate de director al Muzeului: „Am onoarea a vă face cunoscut că s-au primit la acest Muzeu obiectele trimise de Dv. cu pachetul nr. 86. Din examinarea acelor obiecte ne-am format convingerea că ruinele în care au fost găsite aparțin unei cetăți antice, care trebuiește studiată cu alte mijloace materiale și cu altfel de preocupări decât acelea ale unor simpli căutători de comori. De aceea, Direcțiunea acestui Muzeu a rugat pe onor. Minister să interzică săparea mai departe a ruinelor în cestiune. Cu mirare vedem acum că alți doi locuitori din Murighiol [...] cer să facă săpături în aceeași regiune. Vă facem cunoscut că în calitate de delegat al nostru să atrageți serioasă luare aminte locuitorilor despre dispoziția autorității superioare spre a nu mai strica rămășițe atât de importante pentru istoria țării noastre. Ele vor fi cercetate în curând de Direcțiunea acestui Muzeu. Până atunci D-voastră, care vă dați seama de importanța lucrurilor, vă rugăm să sfătuiți pe locuitori ca să se astâmpere, să nu-și mai piarză timpul și banii, scormonind pământul spre a nu găsi la urma urmii decât cioburi și stricând în același timp rămășițele istorice, care ar trebui păstrate cu sfințenie. De asemenea le veți atrage atenția asupra legii ce este foarte

³⁸ Vasile Pârvan, *op. cit.*, p 137.

³⁹ D. M. Teodorescu își va continua activitatea, ca discipol al lui Vasile Pârvan, la Universitatea înființată în 1919 la Cluj.

aspră cu cei ce sapă fără autorizație și că închisoarea așteaptă pe cel ce strică cumva vreo ruină. Iar dacă, cu toate acestea veți afla că cineva a îndrăznit să sape, sunteți rugat a ne comunica aceasta de urgență pentru a da pe vinovat pe mâna parchetului”⁴⁰.

O altă situație a implicării revizorului școlar la supravegherea cercetărilor arheologice, ca delegat al Muzeului Național de Antichități ne arată cum se punea în practică articolul 23 din legea 1892: „[...] după mai multe amânări făcute din cauza ploilor, în ziua de 10 iunie curent, m-am transportat împreună cu Dl Revizor comunal al plășii Ialomița la casa numitului locuitor, și punându-l să sape la locul ce ne-a arătat, am stat până a înaintat cu săpăturile la o adâncime peste trei metri, fără să scoată altceva decât numai pământ. Văzând că până la această adâncime nu s-a dat peste nici un alt corp străin decât pământ și în lipsă de orice alte indicii că în acel loc ar exista un tezaur, decât numai simpla declarațiune a acestui locuitor, că i-a spus unul din vecinii săi, că în noaptea de 9 martie a.c. i-a văzut perețele despre răsărit al casei luminat de o flacăără, și că în dreptul aceluși perete nu poate fi decât o comoară, Dl. Revizor comunal, având și părerea subscrisului, și de acord și cu locuitorul în cestiune, a oprit săpăturile ca fiind zadarnice și a ordonat astuparea gropii.

Din declarația unui revizor școlar din județul Mehedinți despre cazul dezgropării unei comori în comuna Dobra, în luna ianuarie a anului 1894, adresată lui Gr. G. Tocilescu, putem afla cu exactitate modalitatea de cercetare a cazului și instrumentele folosite, adică un sfredel de un metru la care se putea atașa încă o bucată pentru ca sondajul să se facă la 2 m.⁴¹ Din declarații reiese că unii ar fi săpat și ar fi găsit o cameră cu obiecte de marmură și aur, dar pe care acum nu le mai are nimeni. În schimb nu apare nici vânzătorul nici cumpărătorul. Proprietarul ar fi auzit și și-ar dori să se descopere și la el în curte o comoară; ei au mai găsit și o cutie ferecată cu ceva înăuntru și căutau iarba fiarelor pentru a o deschide. De fapt, se temeau că autoritățile le-ar lua tot ce s-ar descoperi, dacă intervin. Uneori revizorii școlari veneau în sprijinul Muzeului Național de Antichități prin inspecțiile organizate periodic la școli pentru a vedea dacă dispuneau de material arheologic pentru a le trimite autorităților, având speranța că, ulterior, puteau primi bani pentru alte obiecte donate, așadar era și un interes material pe care unii revizori îl arătau, cum este cazul revizorului

⁴⁰ Arhiva Muzeului Național de Antichități, D 17, 1911, partea A, mapa 48, f. 103.

⁴¹ Biblioteca Academiei Române, Mss 5137, f. 76 r.v., f. 77 r.v. Tot episodul cu ancheta făcută de autorități și declarațiile părților implicate se întind până la f. 96. Vezi și Fig. 1.

școlar din Dobrogea, Ion Bănescu. Această practică arată faptul că exista o conștiință patrimonială educată în spiritul legii, însă nu prima întotdeauna importanța istorică și însemnătatea contribuției protecției moștenirii culturale, ci și interese personale, materiale, care atrag atenția asupra neregulilor unui sistem.

Modul în care s-au desfășurat aceste activități după intrarea în vigoare a *Legii* din 1913 au fost studiate până la intrarea României în Primul Război Mondial. Anii războiului au adus o grea lovitură acestor activități, protejarea descoperirilor nemaiputând fi controlată eficient de autoritățile române, iar activitățile muzeistice aflate în acel moment, în plină dezvoltare au avut de suferit în timpul ocupației străine, când clădirile muzeelor au fost devastate și colecțiile au fost distruse sau sustrase de trupele străine de ocupație. Așa se deschide un nou capitol în istoria noastră, delimitat de această primă conflagrație mondială.

Concluzii

Așadar, prin măsurile impuse de legile în vigoare, autoritățile încercau o mai bună administrare a descoperirilor întâmplătoare. Urmărind documentele emise de autorități în intervalul de timp studiat, acest lucru poate fi confirmat. Mai ales după intrarea în vigoare a *Legii* din 1913 s-a înregistrat o mai bună gestionare a situației protejării patrimoniului arheologic național și luarea unor măsuri concrete de valorificare și la nivel județean, prin înființarea muzeelor locale. Efectele *legilor* s-au produs treptat, la fel ca în celelalte situații. Eficiența măsurilor adoptate a fost vizibilă, treptat numărul cercetărilor sistematice a crescut și multe dintre cetățile antice, în cazul Dobrogei, au fost declarate monumente istorice, încercându-se protejarea lor prin pază și expunerea vestigiilor în muzeele de sit, cât mai aproape de locul descoperirii. Acest lucru va fi îmbunătățit de-a lungul timpului și prin următoarele prevederi legislative, adoptate după încheierea Primului Război Mondial.⁴² Rolul revizorilor școlari la îndeplinirea obiectivelor create prin lege a fost asumat, iar pe parcursul perioadei studiate poate fi înregistrată o creștere a conștientizării rolului lor în aplicarea măsurilor de protejare a patrimoniului arheologic,

⁴² După unirea din 1918, a fost adoptată, în privința patrimoniului cultural, o nouă lege. Astfel, la 29 iulie 1919 la inițiativa ministrului C. Angelescu, a fost publicată *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice*. O altă lege, care viza situația muzeelor din țară a fost propusă și adoptată în anul 1932. Numită *Legea pentru organizarea muzeelor și bibliotecilor publice*, aceasta avea rolul de a reglementa starea legislativă a celor două secțiuni: cea a bibliotecilor și cea a muzeelor.

supravegherea cercetărilor sau emiterea de înștiințări către Prefecturi sau Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Imaginea de ansamblu poate oferi câteva răspunsuri la întrebările adresate în cercetarea subiectului de față, însă, până acum, aceasta este ca un puzzle din care lipsesc piese. Astfel că, pentru a oferi câteva concluzii precise despre rolul pe care profesorii, revizorii, subrevizorii și ceilalți menționați l-au avut în a proteja vestigiile, cercetarea trebuie să continue și prin studierea mai detaliată a surselor și identificarea lor prin toate județele țării, nu doar la instituțiile centrale, Biblioteca Academiei Române și Arhivele Naționale ale României, ceea ce se constituie într-un deziderat pentru următoarele studii.

School Auditors and the Problem of Protecting Archaeological Heritage at the Turns of 19th-20th Centuries

(Summary)

Key words: *archaeology, artefacts, laws, mobile cultural heritage, school auditors*

The involvement of teachers, professors and school inspectors in the activity of protecting the archaeological heritage became necessary following the organization of the first museums and collections in Romania and the establishment of legal measures by which archaeological discoveries are protected from destruction. These legislative initiatives were developed and specified under a legal relationship, at the end of 19th and the beginning of the 20th, by the *Regulation of exploration and purchases of ancient objects* from 1874, the *Law of the discovery of monuments and ancient objects* from 1892 and the related *Regulation* from 1893, as well as the one from 1913, the *Law of Conservation and Restoration of Historical Monuments*. At the same time, the imposition of strict control measures on occasional excavations was necessary, as a result of the increase in the search for treasures, especially at the end of the 19th century. The school auditors had the task of inspecting the school in the counties of the country, in order to detect some ancient objects, which could be kept in schools, brought by the students or the citizens of the places, following some accidental discoveries. The role of school inspectors in fulfilling the objectives created by law has been assumed and during the studied period an increase in awareness of their role in applying measures to protect archaeological heritage, supervising research or issuing notices to Prefectures or the Ministry of Cults and Public Instruction can be registered.

Autobiographic note: Vasilica Mîrza- Muzeul Universităţii/Romanian Young Academy; PhD in History when she studied about *Archaeology and Museology in Romania at the end of 19th and the beginning of 20th (methods and concepts)*

ANEXE

[f. 1]

Bucuresci.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Serviciul Construcțiunilor și Contenciosului

Seria E – No. 1240-24 Martie 1893

N.R. La răspuns se va arăta seria și numărul

Domnule Prefect,

Inventarierea monumentelor noastre istorice fiind prima lucrare de căpetenie ce se impune prin legea promulgată No. 3658 din 17 Noembrie 1892 comisiunei pentru conservarea monumentelor, am onoarea a vă trimite formularul alăturat în 52 exemplare, pentru a binevoi să dispuneți, prin personalul ce aveți la dispozițiune, să se culeagă toate informațiunile coprinse într-însul cum și orice alte date, pentru a completa consecințele istorico-arheologice asupra ruinelor și monumentelor antice ale țării.

Exemplarele cu răspunsul trecut în ele vă rog să faceți a fi napoiate Ministerului cel mult până la 1 mai 1893/

Pentru mai buna lămurire a persoanelor însărcinate cu culegerea acestor sciințe, am onoarea a vă trimite pe lângă aceasta un număr de 35 exemplare:

„Legea și regulamentul pentru conservarea monumentelor publice”

Nu mă înduoesc Domnule Prefect că, apreciind însemnătatea conservării monumentelor publice, veți binevoi a da tot concursul D-voastră luminat și energic, pentru ca lucrarea ce se întreprinde să poată fi cât mai exactă și completă. De la ea atârnă în mare parte realizarea scopului ce legea promulgată cu decretul regal No. 3658 din 17 Noembrie 1892 urmăresce.

Binevoiți a primi Domnule Prefect asigurarea prea distinsei mele considerațiuni

p. Ministru, Arion

Domniei Sale, Domnului Prefect al județului Iași

[f. 2v.]
Județul...

Numele localității	Edificii publice		Clădiri și ruine particulare	Valuri (șanțuri)	Lagăre de piatră	Cetăți de pământ	...
	Bisericești: Biserici, capele, monastiri, schituri și ruinele lor; cimitiruri cu monumente funerale	Nebisericești: Ziduri vechi, turnuri, construcții de uz civil, fântâni etc.					
1	2	3	4	5	6	7	8

PENTRU INVENTARIEREA MONUMENTELOR ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE

AN-Iasi. Fond Prefectura Iasi. dosar 39/1893, f. 1, 2 v.

Fig. 1 (Biblioteca Academiei Române, Mss 5137, f. 97)